

ARHIVSKA SLUŽBA PRI USTVARJALCIH DOKUMENTARNEGA IN ARHIVSKEGA GRADIVA ZASEBNEGA PRAVA

Janez Kopač *

UDK: 930.25:347

Janez Kopač: Arhivska služba pri ustvarjalcih dokumentarnega in arhivskega gradiva zasebnega prava. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 4/2005, št. 1, str. 369-374.

Izvirnik v slovenščini, izvleček v slovenščini in angleščini, povzetek v angleščini.

Še veljavna slovenska arhivska zakonodaja in zakonodaja, ki je v postopku sprejemanja, relativno malo vsebine namenjata arhivskemu gradivu pravnih oseb zasebnega prava. Zato se v praksi, zlasti pri pravnih osebah zasebnega prava s področja gospodarstva pojavljajo problemi evidentiranja in odbiranja njihovega arhivskega gradiva ter njegovega pridobivanja v državne arhive.

UDC: 930.25:347

Janez Kopač: Archival service and private archives. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 4/2005, No. 1, pp. 369-374.

Original in Slovenian, abstract in Slovenian and English, Summary in English.

Neither the valid archival legislation in Slovenia nor the current draft legislation do not pay much attention to private archives. In practice therefore a number of problems arise at the registration and selection of private archives of different firms and companies (enterprises) and their transfer to archival institutions.

UVOD

Praksa pokaže, da se zanimanje za pravilno ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom tudi pri pravnih osebah zasebnega prava povečuje. Zavedajo se ekonomskih in tudi drugih prednosti, ki jih imajo, če je njihovo dokumentarno in arhivsko gradivo urejeno. To so zlasti pozitivni učinki poslovanja, ki jih omogoča urejena dokumentacija (npr. zavrnitev reklamacij plačil, hitrejši in manj neprijetni inšpekcijski pregledi, videz natančnega in urejenega poslovanja je eden od pogojev za pridobitev certifikatov kakovosti). Arhivsko gradivo je koristno za lastno promocijo, izraženo skozi tradicijo kvalitete njihovega poslovanja in proizvodov. Prizadevajo si urediti ravnanje s svojim dokumentarnim in arhivskim gradivom, zlasti s sanacijo urejenosti zatečenega stanja za nazaj (praviloma gre za velike količine dokaj neurejenega dokumentarnega gradiva), vzpostavitev sistema ureditve za vnaprej in z določitvijo delovnih postopkov, kar opredeljujejo v internih pravilnikih o arhiviranju dokumentacije.

* Mag. Janez Kopač, arhivski svetovalec, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, 4000 Kranj, Slovenija.

OPREDELITEV PRAVNIH OSEB ZASEBNEGA PRAVA

Pravne osebe zasebnega prava so opredeljene v 2. členu Pravilnika o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom. To so pravne in fizične osebe, ki izvajajo svoje dejavnosti na gospodarskem in negospodarskem področju.

Pravne osebe zasebnega prava na gospodarskem področju so bolj natančno definirane v 1. členu Zakona o gospodarskih družbah.¹ To so družbe, »... ki na trgu samostojno opravljajo pridobitno dejavnost kot svojo izključno dejavnost ...«. To so: družbe z neomejeno odgovornostjo (d. n. o.), komanditne družbe (k. d.), družbe z omejeno odgovornostjo (d. o. o.), delniške družbe (d. d.), komanditne delniške družbe (k. d. d.) in njihova gospodarska interesna združenja ter samostojni podjetniki (s. p.). Slednji imajo status fizičnih oseb.

Pravne osebe zasebnega prava z negospodarskega področja so po 2. členu omenjenega pravilnika agrarne skupnosti, ustanove, politične stranke, sindikati, društva in podobna združenja.

Pomembno arhivsko gradivo nastaja tudi pri fizičnih osebah, katerih osebno delovanje ima splošen javni pomen oziroma pomen na področju družbenih dejavnosti.

V prispevku se omejujem na problematiko pravnih oseb zasebnega prava s področja gospodarstva.

ZAKONODAJA IN ARHIVSKA SLUŽBA USTVARJALCEV ZASEBNEGA PRAVA

Slovenska aktualna arhivska zakonodaja in zakonodaja, ki je v pripravi, dokumentarnemu in zlasti arhivskemu gradivu ustvarjalcev zasebnega prava namenjata relativno malo prostora in vsebine. Še veljavni Zakon o arhivskem gradivu in arhivih problematiki zasebnega arhivskega gradiva namenja devet členov, Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, ki je v fazi sprejemanja, pa sedem oziroma osem, saj je en člen namenjen uporabi tega gradiva. Imamo še Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom. Možnost strokovnega usposabljanja za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom v zasebni lasti pa nakazuje pravilnik, ki ureja strokovno usposabljanje delavcev za ravnanje z dokumentarnim gradivom pri javnopравnih osebah.² Vsa ostala pravna določila so namenjena javnemu dokumentarnemu in arhivskemu gradivu. Seveda se lahko za opredelitev ravnanja z dokumentacijo pravnih oseb zasebnega prava smiselno uporabijo tudi določila, namenjena javnemu dokumentarnemu in arhivskemu gradivu, kar pa takoj zmanjša stopnjo obveznosti takega ravnanja. Še največkrat taka smiselna uporaba pomeni le dobro, a neobvezno priporočilo, tako da je v večini primerov le strah pred takimi ali drugačnimi državnimi inšpekcijami glavni vzrok, da se lastniki pravnih oseb zasebnega prava trudijo urediti poslovanje s svojim dokumentarnim in posredno tudi arhivskim gradivom. Pri tem so zlasti v ospredju interni akti o ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom, ureditveni sistemi in

¹ Zakon o gospodarskih družbah, Ur. l. RS, št. 30-1298/1993.

² Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (od 27. do 35. člena), Ur. l. RS, št. 20-1140/1997, popravek Ur. l. RS, št. 32/1997; Predlog zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (od 43. do 49. člena in 68. člen), Skupščinski poročevalec št. 95, Ljubljana 19. julij 2004; Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom, Ur. l. RS, št. 59-2816/1999; Pravilnik o strokovnem usposabljanju delavcev javnopравnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom (13. člen), Ur. l. RS, št. 59-2813/1999.

minimalni roki hranjenja dokumentarnega gradiva ter določitev arhivskega gradiva s strani državnih arhivov.

EVIDENTIRANJE IN DOLOČANJE ARHIVSKEGA GRADIVA PRI PRAVNIH OSEBAH ZASEBNEGA PRAVA

Še veljavni arhivski zakon in zakon, ki je v postopku sprejemanja, se pri določanju zasebnega arhivskega gradiva nekoliko razlikujeta. Po trenutno še veljavni zakonodaji arhivsko gradivo na podlagi evidentiranja, ki ga opravijo državni arhivi, z odločbo določi resorni minister, po predlogu nove zakonodaje pa je na podlagi evidentiranja določitev arhivskega gradiva v pristojnosti državnih arhivov. Seznam oziroma evidenco izdanih odločb v prvem primeru vodi resorni minister (zadnji odstavek 27. člena), v drugem pa državni arhivi (4. odstavek 43. člena predloga zakona). V obeh primerih je podlaga za izstavitev odločb, ki določajo arhivsko gradivo pravnih oseb zasebnega prava, evidentiranje njihovega arhivskega gradiva.

V 4. členu Pravilnika o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom je določeno, da pristojni arhivi napravijo letne načrte evidentiranja zasebnega arhivskega gradiva »... na podlagi poizvedb in poznavanja posameznih področij ...«. To pomeni, da arhivi pripravijo sezname oziroma valorizacijo pravnih oseb zasebnega prava, za katere menijo, da pri njihovem delovanju nastaja področno pomembno arhivsko gradivo. Že v samem začetku se nakazuje težave. Nikjer v zakonodaji ni zapisano, kako naj arhivi ravnajo v primerih, če jim lastniki pravnih oseb zasebnega prava evidentiranja njihovega arhivskega gradiva ne dovolijo, kajti »... zasebno arhivsko gradivo je last oseb zasebnega prava ...«, kot je določeno v 5. členu še veljavnega zakona in nakazano v 27. členu istega zakona ter zapisano v 43. členu predloga novega arhivskega zakona. To pomeni, da se lahko zgodi, da lastnikov zasebnega arhivskega gradiva sploh ne bo mogoče določiti, kaj šele evidentirati njihovega arhivskega gradiva in potem še zahtevati, da izpolnjujejo 29. člen sedanjega in 44. člen bodočega arhivskega zakona.

Kvalitetno evidentiranje arhivskega gradiva je izvedljivo le v primerih, če je gradivo urejeno. Glede na dejstvo, da je praviloma stanje urejenosti dokumentarnega gradiva pri pravnih osebah zasebnega prava slabo, zelo slabo oziroma je gradivo neurejeno, se postavlja vprašanje, kako naj državni arhivi opravijo evidentiranje. Kako bodo državni arhivi »prisilili« predstavnike pravnih oseb zasebnega prava, da bodo pristopili k sanaciji dejanskega neurejenega stanja? Zakonodaja takih zagat in njihovih rešitev ne predvideva. Zelo splošno na to področje posega prva alineja 29. člena še veljavnega arhivskega zakona in prva alineja 44. člena zakona, ki je v postopku sprejemanja, ki pravita, da je ena od dolžnosti lastnikov zasebnega arhivskega gradiva, da ga »... hranijo ... trajno, strokovno neoporečno in celovito ...«. Za nameček pa ta zahteva velja le za pravne osebe zasebnega prava, katerih lastniki so dovolili evidentirati njihovo arhivsko gradivo. Za večino ostalih pravnih oseb zasebnega prava pa bo skrb za lastno dokumentarno, še zlasti pa arhivsko gradivo, nepotreben strošek in zato odveč.

ODBIRANJE ARHIVSKEGA GRADIVA PRI PRAVNIH OSEBAH ZASEBNEGA PRAVA

Še veljavni zakon, kakor tudi zakon, ki je v pripravi, jasno določata, da se arhivsko gradivo javnopравnih oseb odbere na podlagi pisnih strokovnih navodil državnega arhiva in da je izvedba postopka odbiranja naloga javnopравnih oseb. Za

naloge, povezane z delom z dokumentarnim gradivom, morajo javnopravne osebe med drugim zagotoviti ustrezne kadrovske pogoje, kar pomeni, da morajo določiti enega od vodij upravnega dela ali članov posloводства, ki je odgovoren za izvajanje obveznosti javnopravne osebe do dokumentarnega in arhivskega gradiva, in delavca z najmanj dokončano srednješolsko izobrazbo, ki dela z dokumentarnim gradivom in mora opraviti še preizkus strokovne usposobljenosti pri pristojnem državnem arhivu.

V trenutni in bodoči slovenski zakonodaji ni določila o odgovornih osebah in delavcih, ki delajo z dokumentarnim gradivom pri pravnih osebah zasebnega prava, niti ni jasno, ali se zanje smiselno uporabljajo določila, namenjena javnopravnim osebam. Le 13. člen Pravilnika o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, se medlo dotika tega perečega problema. V omenjenem členu je zapisano: »Fizične osebe, ki delajo z dokumentarnim gradivom v zasebni lasti, lahko opravljajo preizkus strokovne usposobljenosti po tem pravilniku.« Le kako bodo pravne osebe zasebnega prava izvrševale eno od nalog, ki jo nalaga 29. člen veljavnega in 44. člen bodočega arhivskega zakona, ki se nanaša tudi na odbiranje? Tudi obvezna pisna navodila državnih arhivov za odbiranje arhivskega gradiva pri pravnih osebah zasebnega prava niso opredeljena. Sklepati smemo, da niso potrebna. Iz povedanega sledi, da je arhivska služba pri pravnih osebah zasebnega prava popolnoma neopredeljena, prepuščena le strahu in ozaveščenosti njihovih lastnikov. Zato smemo upravičeno in s strahom pričakovati, da bo evidentiranje in odbiranje z odločbo ministra, oziroma po novi zakonodaji državnega arhiva, določenega arhivskega gradiva pri pravnih osebah zasebnega prava še naprej potekalo neorganizirano, oziroma tega procesa sploh ne bo mogoče izvajati, saj ga ne sedanja pa tudi ne bodoča zakonodaja ne opredeljujeta.

PRIDOBIVANJE ARHIVSKEGA GRADIVA PRAVNIH OSEB ZASEBNEGA PRAVA

Slovenska arhivska zakonodaja opredeljuje tudi pridobivanje arhivskega gradiva pravnih oseb zasebnega prava. Predvidena sta dva načina.

En način pridobitve arhivskega gradiva pravnih oseb zasebnega prava je nakup, ki je v veljavnem zakonu (34. člen), kakor tudi v zakonu, ki je v postopku sprejemanja (47. člen), opredeljen z inštitutom predkupne pravice države oziroma državnih arhivov. S predkupno pravico država utemeljuje javni interes do v prodajo ponujenega arhivskega gradiva. Seveda je ponujeno arhivsko gradivo za državo izgubljeno, če se v dveh mesecih od vložitve ponudbe resorno ministrstvo do ponudbe ne opredeli. Ni pa jasno, kakšna je usoda v odkup ponujenega gradiva, če se ministrstvo pozitivno opredeli, a se s ponudnikom ne more sporazumeti o višini kupnine. Verjetno bo odvisna od dobre volje ponudnika. Gledano z vidika racionalnosti, je inštitut prodaje oziroma nakupa arhivskega gradiva namenjen v glavnem za majhne, v glavnem osebne fonde fizičnih oseb. Skoraj si ni mogoče predstavljati odkupovanja velikih količin arhivskega gradiva pomembnih gospodarskih družb v zasebni lasti.

Drugačen način pridobivanja arhivskega gradiva pravnih oseb zasebnega prava je mogoče slutiti v 30. členu veljavnega zakona, ki ga dobesedno povzema 44. člen zakona, ki je v postopku sprejemanja. Nakazana je za arhive najslabša možnost pridobivanja zasebnega arhivskega gradiva, to je prevzem v hrambo, kar po 62. členu sedanjega zakona imenujemo tudi depozit. Citirana člena namreč določata: »Zasebno arhivsko gradivo, ki ga sprejme pristojni arhiv na predlog lastnika v hrambo, ostane v zasebni lasti in se obravnava v skladu z določili pisne pogodbe o hrambi, s katero se

določajo posebni pogoji glede hrambe in dostopnosti zasebnega arhivskega gradiva.« To pomeni možnost, da je tako arhivsko gradivo pridobljeno le začasno, da izročitelj diktira pogoje hrambe in zlasti pogoje uporabe, kar z drugimi besedami pomeni, da imajo arhivi s tako pridobljenim arhivskim gradivom le stroške in probleme. Skoraj pri vsaki uporabi takega gradiva je potrebno pridobiti soglasje lastnikov ali njihovih dedičev, kar je zlasti neprijetno, če po daljšem časovnem obdobju v arhivu pozabijo na pogodbo o hrambi in v njej določene pogoje za uporabo. Lastniki ali njihovi dediči se lahko vsak trenutek odločijo, da arhivsko gradivo, ki je v arhivu le v hrambi, zahtevajo nazaj, ali pa se odločijo, da ga bodo prodali boljšemu ponudniku, zlasti če arhiv ne more pridobiti zadostnih sredstev za odkup in s tem izgubi predkupno pravico.

Nenavadno je, da zakonodaja ne predvideva možnosti, da bi državni arhivi arhivsko gradivo pravnih oseb zasebnega prava pridobivali zastonj, v obliki daril ali volil. Domnevamo lahko, da bo v praksi veliko primerov, ko bodo lastniki pravnih oseb zasebnega prava pripravljene izročiti svoje arhivsko gradivo v last in strokovno obdelavo državnim arhivom. Ker zakonodaja ne predvideva takega načina pridobivanja arhivskega gradiva, je videti kot da bi se državni arhivi branili pomembnih fondov političnih strank, ustanov, društev in običajno obsežnih fondov s področja gospodarstva.

Nerazumljivo pa je, da zakon, ki je v postopku sprejemanja, ne povzema vsebine 62. člena Zakona o arhivskem gradivu in arhivih, ki določa, da je arhivsko gradivo javnopravnih oseb, ki so ga bili »... arhivi dolžni prevzeti na podlagi zakona o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81, 4/86 in Uradni list RS, št. 8/90 in 26/92) javna lastnina ...«. To pomeni, da je arhivsko gradivo teh javnopravnih oseb vse do njihovega lastninjenja last države, torej državnih arhivov. Gotovo pa je, da slovenski državni arhivi še niso v celoti prevzeli arhivskega gradiva t. i. valoriziranih ustvarjalcev, ki so bili opredeljeni na podlagi omenjenega zakona. Ker pa marsikdaj lastniki lastninjenih pravnih oseb nimajo dobrega odnosa niti do lastnega dokumentarnega in arhivskega gradiva, se je bati, da se je in se še bo izgubilo ali uničilo arhivsko gradivo še marsikaterega tedaj valoriziranega ustvarjalca.

ZAKLJUČEK

Prispevek nakazuje le nekatere oblike ravnanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom pravnih oseb zasebnega prava, ki se jim je tako trenutno veljavna, kakor tudi zakonodaja, ki je v postopku sprejemanja, premalo posvetila. Številne probleme pri ravnanju z dokumentarnim gradivom, ne le pravnih oseb zasebnega prava, povzročajo včasih nedorečeni minimalni roki hranjenja in njihova razpašenost po slovenski zakonodaji. Veliko problemov bi bilo rešenih, če bi zakonodaja vsaj načelno zahtevala, da morajo tudi pravne osebe zasebnega prava (vsaj s področja gospodarstva) pripraviti in sprejeti interne pravilnike za ravnanje s svojim dokumentarnim in arhivskim gradivom in v njih določiti odgovorne poslovodne ljudi za pravilno izvajanje postopkov, in delavce, ki bi morali po navodilih državnega arhiva skrbeti za delo z dokumentarnim pa tudi arhivskim gradivom. Ker temu ni tako, se sedaj pojavijo problemi že pri vsebini preambule k morebitnim internim pravilnikom, saj ni zakonodaje, na katero se je potrebno sklicevati pri sprejemanju takega internega akta. Sestavni deli takih aktov pa bi obvezno morale biti vsaj okvirne sheme sistemov za ureditev gradiva z že napisanimi oziroma določenimi minimalnimi roki hranjenja za področno tipične skupine dokumentarnega gradiva in s strani državnih arhivov, že določenimi tipičnimi vrstami arhivskega gradiva. Bati pa

se je, da so to samo lepe želje, saj kaj takega v zadnjem času ni dobro uspelo niti za področja lokalne samouprave, upravnih enot in drugih javnopravnih oseb, pa čeprav jih k temu zavezuje Pravilnik o obveznem okviru načrta klasifikacijskih znakov, ki ga je 3. novembra 2003 (rok za izvedbo je bil 1. januar 2004) predpisal minister za notranje zadeve, ki je bil tedaj pristojen za upravo.³

SUMMARY

ARCHIVAL SERVICE AND PRIVATE ARCHIVES

Practice shows that business or economic companies and firms direct more attention to a proper handling of their records and archives. They were urged into doing this by the demands of a rational and tidy management. Generally the arrangement of huge quantities of records is bad or even worse. An inaccurate legislation does not regulate procedures and company-owned documents that also should contain the arrangement concepts. The accumulation of records also is influenced negatively by recommendations prescribing the minimal retention period as they are determined by laws. Because legislation does not stipulate that the responsibility for records and archives should be taken on by managers and does not determine individuals to take care of records, nobody takes care of and is responsible for these records and archives. Also the evaluation process bears problems that are not even defined for public records. An acquisition of private archives only is possible either as safekeeping (the property of archives does not change, the deliverer remains owner, what causes many problems as a rule) or as purchase (the ownership changes). But due to limited financial resources it only is feasible for smaller private fonds but very difficult for big quantities of archives owned by private companies. Legislation does not define the acquisition of archives in the way of gifts and legacies, where the ownership changes free of charge.

Janez Kopač, sem kot arhivist v Zgodovinskem arhivu Ljubljana zaposlen od leta 1972. Do leta 1992 sem bil vodja Enote za Gorenjsko Kranj, med leti 1992 in 1999 pa direktor Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V tem času sem pridobil naziv arhivski svetovalec. Po vrnitvi v Enoto za Gorenjsko Kranj sem zasedel delovno mesto arhivista za fonde s področja uprave in družbenih dejavnosti. Leta 2004 sem na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani magistriral iz arhivistike z nalogo »Delovanje lokalnih oblasti na Slovenskem med leti 1945-1955«.

³ Pravilnik o obveznem okviru načrta klasifikacijskih znakov, Ur. l. RS, št. 114-5025/2003.